

GÜNÜMÜZDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ESKİ ESER RESTORASYONLARINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÖNERİLER

Erol ÇETİN
Restoratör-Mimar

Muhterem Konuklar;

İçinde bulunduğumuz şartlar dahilinde yapılan restorasyonlarda karşılaşılan en büyük sorun, eski eserin yapısında kullanılması icap eden özgün malzemenin temini ile bu malzemeyi beceri ile kullanacak zanaatkarların (ustaların) kolaylıkla bulunamamasıdır.

Nitekim, hepimizin çok yakından tanıdığı ve uzun yıllar sanatını başarıyla sürdürmüş Mimar KOCA SİNAN'ın şansı, yaşadığı dönemin Osmanlı İmparatorluğu'nun en görkemli devrine rastlaması, dolayısıyla SİNAN'ın Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde en yetenekli zanaatkarları ve en nadide malzemeleri temin etmiş olmasıdır.

Ayrıca, SİNAN'ın mükemmel tasarım kabiliyeti yukarıda belirttiğim faktörler ile birleşerek en görkemli eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Bugün, memleketimizde bulunmayan ve yurt dışından getirilmesi icap eden, eski eser yapıların bilhassa dekoratif işlerinde kullanılan altın varak, sedef, fildişi ve başa (kaplumbağa kabuğu) gibi nadide malzemeler, Osmanlı sınırları içinde kolaylıkla temin edilebilirdi. Kaldı ki, günümüzde uygulanan para politikaları nedeniyle memleketimizde temini mümkün olan ve eski eserlerin ana yapı malzemelerinden taş, ahşap ve çeşitli metallerin kaliteli cinsten olanlarını bulmak problem haline gelmektedir.

Bu düşünce içinde sizlere, restorasyonlarda çalışan zanaatkarların çeşitli yeteneklerini slaytlarla gösterdikten sonra, alınması gerekli çarelerin neler olduğunu anlatmak isterim.

Osmanlı İmparatorluğu devrinde zanaatkarlar, büyük bir saygı ve sevgi çerçevesinde, usta-çırak usulüyle yetiştirilmekteydi. Günümüzde ise bu usul tatbik edilmediğinden, yetenekli zanaatkarların sayıları da yok denecek kadar azalmıştır.

Bu durumda yapılacak iş, yurt çapında yaygın bir şekilde san'at okullarına restorasyonla ilgili daha detaylı dersler konularak yetişmekte olan taşçı, marangoz zanaatkarlarının yanında, daha çok bilgi ve yetenek isteyen ahşap künde-kârî, alçı malakârî, altın varak, kurşun ve diğer metal işlerini yapacak zanaatkarlar yetiştirilmesidir. Ancak, bu okullarda öğrenciye teorik bilgiler yanında, günümüzde sayıları çok az dahi olsa bu işlerde bilgi ve becerilerini zaman içinde deneyimlerle elde etmiş zanaatkarlarla çalışma imkanı verilerek öğrenci becerisinin artırılmasına yardımcı olunmalıdır.

Ayrıca; periyodik aralıklarla Kültür Bakanlığı Restorasyon ve Konservasyon Merkezlerinde, bu işlerde yeteneğini kanıtlamış zanaatkarlar tarafından kurslar açılarak eleman yetiştirilebilir.

Bu arada, sevindirici durum ise bazı üniversitemize bağlı Meslek Yüksek Okulu Restorasyon Bölümünden mezun olan elemanların eski eser restorasyonu, bilhassa dekorasyon işlerinde çok faydalı oldukları görülmektedir. Bu sevindirici durumu devam ettirebilmek ve bu elemanların çeşitli restorasyonlara yönlendirilmesi için cazip tekliflerin yapılmasına özen gösterilmelidir.

Bütün bunları söylerken, restorasyonları yönetecek, çeşitli üniversitemizde master yapmış restoratör-mimar sayısı memnuniyet verecek kadar çöktür.

Büyük bir özveri ve heyecanla öğrenimlerini bitiren bu meslektaşlarımıza öğrenimleri sırasında sadece teorik bilgiler verildiği, neticede şantiye bilgilerinin çok az olduğu görülmektedir. Bu durumu önlemek için uygulamanın, üniversitelerimizin Tıp Fakültelerinde olduğu gibi yapılmasına özen gösterilmelidir.

Zira, Tıp Fakültesi öğrencileri, uzmanlık öğrenimlerini tamamiyle hastahane bünyesinde gerçekleştirdiklerinden dolayı, hem teori, hem de deneyim yönünden bilgi ve beceri sahibi olmaktadır. O takdirde, Üniversitelerimizin Mimarlık Fakültesi Restorasyon Kürsülerinde master yapan öğrencilerinin de mutlaka, devam eden restorasyonlarla iç içe olmaları temin edilmelidir. Bu uygulama sürecinde öğrencilerin, Kültür Bakanlığı ilgili birimleri veya Vakıflar Genel Müdürlüğü ilgili birimleri ile devamlı temas halinde olması yeterlidir. Diğer önemli bir husus ise, master yapan öğrencilerin şantiye bilgi ve becerilerini artırmak üzere, bu işlerle uğraşmış ve zaman içinde kendini kanıtlamış teknik elemanların, akademik kariyerine bakılmaksızın, öğretim görevlisi olarak Restorasyon Kürsülerinde ders vermeleri sağlanmalıdır.

Bu kadar söyleşiden sonra, konuşmamın başında belirttiğim gibi, içinde bulunduğumuz şartlar dahilinde, malzeme teminindeki zorlukları ortadan kaldıracak görüşlerimi arz etmek isterim.

Bir restorasyon asla normal bir inşaat yapımı gibi düşünülmemelidir. Kaliteli bir restorasyon, ustasının ve malzemesinin temininden yana pahalı ve kaprisli bir iştir.

Enflasyonun hızla yükseldiği ülkelerde, her yıl başlarında yapılan Yıllık İmalat Birim Fiyatları ile kaliteli bir restorasyonun gerçekleştirilemeyeceği deneyimlerle görülmüştür. Zira, piyasadaki hızlı fiyat artışları nedeniyle tesbit edilen birim fiyatlarla, yıl başından itibaren çok kısa bir zaman sonra piyasadaki kaliteli ve istenilen nitelikte malzeme alımı güçleşmektedir.

Diğer bir önemli husus da, zarar eden bir imalatın yapımı için tesbit edilen birim fiyatın dışında, o imalata ait analiz yapmak suretiyle yeniden fiyat tesbit edilmesi usul açısından kabul edilmediği (Sayıştay denetçileri tarafından) göz önünde tutulursa, restorasyon kalitesinin çok düşeceği, bazan da durma noktasına geldiği örneklerle görülmüştür. Bu durumu önlemek ve kaliteli restorasyon yapımını gerçekleştirmek için gerekli önlemleri almak şartıyla, maliyet + kâr sistemi tercih edilmelidir. Ayrıca eski eser yapıların restorasyonlarını yüklenen müteahhitlerin bu doğrultuda mutlaka bilgi ve yeteneği olmasının gerektiği (Sadece A veya D grubu müteahhitlik kartesi yeterli değildir) göz önünde tutularak, bu tip ihalelerin, genelde kullanılan kapalı zarf usulü yerine;

- Belli istekli müteahhitler arasında teklif alma usulü,
- Emanet usulü,
- Pazarlık usulü,

ile yapılması halinde restorasyonların, istenilen doğrultuda gerçekleşmesine yardımcı olacaktır.

Restorasyonların, deneyimli bir restoratör-mimar tarafından yönlendirilmesi zorunludur. Ancak bu işin bir ekip işi olduğunu restoratör - mimar mutlaka bilmeli ve buna uymalıdır. Bu ekip içinde Sanat Tarihçileri (bulguları değerlendirmek için), Laboratuvar Elemanları (malzeme örneklerinin yapısal analizini yapmak için), Kimyagerler, Biyologlar, zaman zaman yapılması icap eden zemin etüdleri için Jeologlar ile eski eser restorasyonlarında tehlike arz eden durumlar için - örneğin minare ve kubbelerin yıkımını en son çare olarak düşünebilecek beceride- İnşaat Mühendisleri ve çeşitli branşlarda yetişmiş yetenekli zanaatkarlar bulunmalıdır.

Yukarıda belirtilen, teknik ekibini kuran restoratör-mimarın gerçekleştireceği herhangi bir restorasyonun yapılış nedenini, kesin bilmesi gerekir. Bunu tesbit etmek ise zor bir olay değildir. Eski eser yapılarda restorasyon çalışması genellikle, eseri meydana getiren malzemelerdeki tahribatlardan veya doğal afetler sonucu meydana gelecek hasarlar nedeniyle yapılmaktadır.

Bu durumda, eserlerde kullanılmış malzemelerdeki tahribata neden olan etkilerin önceden bilinmesi ve yeniden kullanılacak malzemenin ise dayanıklılığı artırıldıktan sonra yerine konmasının sağlanması ile eski eser yapının ömür sürecinin uzatılması amaçlanmalıdır.

Yapıyı oluşturan malzemelerdeki tahribata neden olan ana faktörleri ısı değişimi, rutubet ve biyolojik etkiler olarak sıralayabiliriz. Restorasyonlarda geleneksel malzeme kullanımına, bilhassa özen gösterilmelidir. Aksi halde, uzun zaman dilimi içinde eserin tekrardan tahribine neden olunacağı göz önünde tutulmalıdır.

Bir örnek verecek olursak; eserlerin kubbe ve tonozlarında kullanılan geleneksel malzeme kurşun örtüsünün altına yumuşak zemin temini ve ısı geçirgenliğini önlemek üzere saman karışımı özel killi toprak kullanılmıştır.

Günümüzde bu killi toprak yerine bir an için çimento bağlayıcılı hafif dolgu malzemesi kullanacak olursak, özel çimento kullanılmadığı ve normal çimento karışımında bulunan zararlı tuzların kurşun kaplamayı zaman içinde tahrip edeceği, ayrıca kurşun kaplama yapımı sırasında kullanılan ahşap tokmak darbeleri ile malzemenin ufalanacağı, dolayısıyla özgün malzemenin yerini tutamayacağı görülmektedir.

Buna rağmen çok zorda kalındığında özgün malzeme yerine imitasyon malzemenin kullanılması düşünülebilir. Nitekim, slaytlarla göstermiş olduğum İstanbul Sultan Ahmet Camii Restorasyonu dahilinde ele alınan minare şerefe altlarında zaman aşınımından tahrip olmuş mukarnasların (sarkıt) onarımında özgün malzemesi naturel taş olmasına karşın, daha hafif ve dış tesirlere karşı daha dayanıklı olacağı laboratuvar testleriyle kesin belirlenen, özel kimyasal bağlayıcı taş tozundan oluşan imitasyon malzemeyi kullanmak zorunda kaldığımızı belirtmek isterim.

Doğal afetler sonunda veya uzun zaman aşınımı nedeniyle tahrip olmuş, örneğin; minare, kubbe ve antik bir duvarda gerekli koruma tedbirleri düşünülmeden hemen yıkıma gidilerek tıpkısı olsa daha yeniden yapılması tek çare olarak düşünmemelidir. Eski eser yapılarda tahrip olmuş yapı elemanlarının koruma yönteminden dolayı çok pahalıya mal olsa dahi, mevcut kalıntının günümüz teknolojisinden de faydalanılarak mutlaka kurtarılmasına çalışılmalıdır.

Netice olarak;

Bilgi birikimi ve deneyimi ideal düzeyde olan bir restoratör-mimar, izah etmeğe çalıştığım gerekli teknik ekibini kurabildiği ve çözemediği sorunları da usta-çırak usulü dahilinde daha deneyimli kişilere danışma cesareti gösterebildiği ve de parasal sorunları hallederek normal şartlarda özgün malzeme temin edebildiği takdirde, bu çerçeve içinde gerçekleştireceği restorasyonlarda, hiç bir problemin çıkmayacağı hususunu arz etmek isterim.

TARTIŞMA

Başkan- Sayın Çetin'e, vermiş olduğu aydınlatıcı bildiri için teşekkür ederim. Bir dinleyici olarak, verilerinin eğitim alanına intikalini temenni ediyorum.

Ayhan DÜRROĞLU (Sanat Tarihçi)- Efendim kapı mukarnasları belki daha kolay kurtarılabilir; ama, buyurduğunuz gibi, o skalaktikler son derece okside olduğu için senelerden beri, artık dış muhafazası güçleşip, ilaçlara yaklaşıyor.

Şunu söylemek istiyorum: Acaba, onların haricinde, Almanların başlatıp da, İtalyanların uyguladığı biçimde, dış bölümde oksidasyonu önlemek için, empermeadize adı verilen sistemi getirebildik mi?

İkincisi; temizlenmiş olan portalin iki yanında temizlenmeden önce, sizin gösterdiğiniz slaytta hissetmediğim, temizlendikten sonra hissettiğim bir zedelenme oldu mu?

Erol ÇETİN- Şimdi bakın, söylediğiniz birinci soru, bunu şirketimizin teknik düzeydeki bir yöneticisi yapmak istedi. Sultanahmet Camii'ni, tabii eski tarihlerde, 1985'lerde.

Camii yıkayalım, ondan sonra da o koruyucuyu sürelim. Ben bundan çok korktum. Çünkü o malzemenin nefes alması lazım. Nefes almayan bir malzemeyle bunu yaparsak, arka tarafı tahta çürüğü gibi çürütürüz.

Bu arada en büyük şansım şu oldu: Herbert diye bir zatı muhterem geldi, saraylar için bir toplantı oldu. Venedik'te Restorasyon Enstitüsü'nün Başkanı, mimar ve aynı zamanda restoratör. Adama dedim ki o güzel İngilizcemle, "Sultanahmet Camii'ne gelir misin, benim bazı problemlerim var, size sormak istiyorum" O gece de uyumadım, inanır mısınız. Adam dünya çapında bir adam, yazar çizer, mahfederler diye, ortalık ayağa kalkar. Neyse, erteki gün geldi, "Aman Mösyü Türk, sakın yapmayın bunu" dedi. "Biz daha İtalya ve Almanya'da bunu beceremedik malzemenin istikbalinin ne olduğunu bilmiyoruz. Yerdeki malzemelerin üstüne sürüyoruz, başka malzemelerin üstüne sürüyoruz. Nefer alır mı, almaz mı, arkayı çürütür mü, çürütmez mi, denemesi içindeyiz. Siz Türkler daha bunu yapamazsınız" dedi.

İkincisi, söylediğiniz olay çok doğru. O nişlerde patlaklar oksidasyon olayıdır. Orada, demir kenetin okside olarak, kurşun bağlantısını koparmıştır, oksidasyondan meydana gelmiştir.

Doç.Dr.Ayşil Tükel YAVUZ- Erol Bey'e özellikle teşekkür ediyorum. Çünkü, son panelde, bundan önceki Vakıf Haftasının panelinde, ben bu konuyu özellikle vurgulamıştım. Oğünden bu yana hiç bir şey yapılmadı. Muhakkak ki eğitim kuruluşları, uygulama ile el ele çalışmak ve oradan aldıkları bilgileri özümleyerek kullanmak durumundalar.

Bizim eğitim programımız içinde bir yaz stajı vardır. Bu yaz stajı için geçen toplantıda, "stajlar için olanak sağlayalım öğrencilere, tezlerimizle bütünleşelim" dediğim noktada, "Biz mimar-öğrenciye tez için bir mevzuat yaratamıyoruz," cevabı verildi. Bu cevap hâlâ geçerli.

Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Türkiye'deki bütün kuruluşlar, mezun ettiğimiz uzmanların doğru birikimle mezun olmalarını istiyorlarsa, uygulamadan yararlanma olanaklarını eğitim kurumlarına açmak zorundadırlar. Bizim talebimiz bu yönde bir taleptir.

Reşit İSKENDERÖĞLU- Sayın Başkan, sayın dinleyenler; önce Sayın Erol Çetin'e, verdikleri bilgilerden dolayı şükranlarımı sunarım.

Konu, eski eserlerin restorasyonlarında karşılaşılan zorluklar. Ben de böyle bir teşebbüste büyük bir zorlukla karşılaştım. Onu anlattıktan sonra diğer hususlara geçeceğim.

Diyarbakır'da, Osmanlı devrinin güzel eserlerinden bir İskender Paşa Camisi var. Bu cami, Birinci Dünya Savaşı'nın başında, 1948 senesine kadar fiili askerî işgalde kalmış ve uzun bir tahribe maruz kalmıştır. Bu arada, duvarlarındaki çiniler sökülmüş. 1948 senesinde, Kolordu Komutanı olan Rahmetli Gümrü Paşa ile şahsî münasebetimiz dolayısıyla rica ettim, tahliye ettiler. Tahliye sırasında da 15-20 tane çini kalmıştı. Onları aldım. O çinileri bilahare, vakfın geliri nispetinde, imkân buldukça kapladım. Diğer kısımları kaldı. Bu kısmın da restore edilmek suretiyle ikmaline teşebbüs ettik. Üç sene uğraştık. Bürokratik zorluklar içerisinde, netice alamadık. En son, Sayın Orhan Cezmi Bey'in de lütufkâr yardımıyla bir karar çıkarabildik kuruldan. Fakat, yapılan keşif üç sene evvelki şeye ait olduğu için, kader değişti, yapamadık.

Zamanın Vakıflar Umum Müdürü'ne gittim. Eski eserleri koruma ve millî kültüre sahip olma anlayışında bir zat olduğu için, bunu ben üzerime aldım dedi. Kendileri ayrıldı, ancak o sırada karar çıktı. Abide Dairesi Başkanı'na gittim, Umum Müdür'ün emirlerini ilettim, sağolsunlar, anlayış gösterdiler ve kabul ettiler. Çağırdılar, bir hanımefendi kızımıza vazifeyi verdiler.

Bilahare öğrendim ki, başka bir seneye intikal etmiş. Dedik, herhalde "Küşadı gonca idi, kaldı bir başka bahara" Yine olmadı, çıkmadı.

Şimdi, ümit ediyorum ki, Sayın Ali Işık Beyefendi, önümüzdeki programa alırlar, tatbik edilir, çıkar. Gerçekten de, restorasyon işlerinde, beyefendinin anlattığı teknik şeyler dışında, bir de böyle idarî, bürokratik zorluklar vardır. Bunu arz edeyim.

İkinci temas edeceğim nokta şu: Bir eski tekke restore ediliyor. Bir arkadaşımız, Sayın Ragıp Bey, bunun mahiyetini soruyor, "Nedir bunun özelliği?" falan diyor. Benimki Osmanlı devrinin bir büyük camisi, ibadete açtık, gelip gidiliyor; fakat o yapılmıyor, bu tekkeye niye bu kadar önem veriliyor, benim de dikkatimi çekti. Ama, gördüm ki, buradaki konuşmalar havayı biraz siyasî bir istikamete götürmekte ve tepki gösterdiler. Hanım arkadaşlarımız çok iyi çalışmışlar hazırlamışlar. Onlar tabii emir kuludur, nereyi verirlerse orayı yaparlar. Fakat, gönül arzu ederdi ki, arkadaşımın istediği gibi, o tekkenin özelliği nedir ki, mahiyeti nedir ki, bu kadar kıymetli oluyor da, Kanuni Devrinden kalmış koskoca bir camiye kimse ilgi göstermiyor. O hususta, böyle bir havaya gidilmesini üzüntü ile karşıladım.

Başkan- Efendim özür dilerim. Konunun daha ayrıntılı tartışmasına şu anda zaman elvermiyor; ama seminerin sonunda bu imkânı yaratacaklarına inanıyorum.

Sağolun.